

УДК 821.162.4'06-94.09Гонза-Дубніцький
DOI: 10.30970/sls.2021.70.3745

ІСТОРИЧНИЙ ФАКТ ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ “ЗАПИСОК ЛЕГІОНЕРА” ЙОЗЕФА ГОНЗИ-ДУБНІЦЬКОГО

Катерина ЧУЙ

*Відокремлений структурний підрозділ “Волинський фаховий коледж”
Національного університету харчових технологій
вул. Кафедральна, 6, Луцьк, 43016
e-mail: shakhova.kateryna05@gmail.com*

У статті досліджуються жанрові особливості твору “Записки легіонера” словацького письменника, військового й активного громадського діяча Йозефа Гонзи-Дубніцького, що відносяться до літератури факту з виразною автобіографічною домінантою. З'ясовано, що мотивацією ведення записів є історична значущість свідчень автора. Життя оповідача тісно переплетене з важливими подіями, очевидцем яких він був і про які мав потребу розповісти сучасникам і нащадкам. На тлі масштабних подій Першої світової війни Й. Гонза-Дубніцький показав боротьбу словацького народу за власну державу. “Записки легіонера” – це ґрунтовна документальна книга, своєрідна історична розвідка з критичними заувагами й оцінкою оповідачем найважливіших подій ХХ ст.

Ключові слова: жанр, записки, автобіографічність, історичний факт, словацька література.

Жанр записок особливо продуктивний у словацькій літературі ХХ–початку ХХІ ст. Підтвердженням цього є низка творів: “Записки військового лікаря” Альберта Шкарвана, “Лукавіцькі записки” Гани Поніцької, “Записки з фронту 1941–1943” Енії Ручкової (Матея Оравца), “Записки легіонера” Йозефа Гонзи-Дубніцького та багато інших. Попри доволі репрезентативну добірку творів із жанровим маркером “записки” в назві, у словацькому літературознавстві на сьогодні немає праць, присвячених вивченню цього жанру, а термін “записки” найчастіше вживається в словосполученні “щоденникові записки” (“denníkové zápisky”), натомість, денник і записки – це два окремі жанри.

Українські дослідники розглядають записки переважно в жанровій парадигмі мемуаристики (О. Галич, В. Пустовіт, Т. Черкашина), російські – як несамостійну жанрову форму, яка існує в синтезі, наприклад, із повістю або романом (В. Захаров, А. Скрипник). Існують два погляди на записки: як жанр документальної літератури та власне художньої або художньо-документальної. Саме останній викликає інтерес, тому що фіксує тенденцію до переходу записок як жанру non-fiction у площину художнього вимислу або домислу. Еволюція і становлення записок у словацькій, українській та російській літературах подібні. Це спонукає розглядати записки в загальнослов'янському історико-літературному контексті, визначати спільні й відмінні їх ознаки, простежувати розвиток жанру.

Однією з жанрових ознак записок є органічне поєднання художності з документальністю (Савкіна, 2013). **Мета** пропонованої статті – визначити роль історичного факту як структурного елемента “Записок легіонера” Й. Гонзи-Дубніцького, охарактеризувати особливості індивідуально-авторської інтерпретації жанру. Книга привернула значну увагу істориків, але жанрова своєрідність твору в контексті еволюції записок у словацькій літературі ХХ ст. не була досліджена. Теоретичним підґрунтям статті стали положення, викладені в монографії “Записки як жанр української прози ХХ–початку ХХІ століть” (Шахова, 2017), а також студіях українських (О. Галич, В. Пустовіт, О. Рарицький, М. Федунь, Т. Черкашина) і зарубіжних (І. Беляєва, В. Захаров, І. Савкіна, А. Скрипник) науковців.

Жанрову природу записок формують такі ознаки, як оповідь від першої особи, виразна суб'єктивна оцінка зображуваного, сповідальні інтонації, органічний синтез художнього з документальним, нерідко – автобіографічним; фрагментарність, поділ тексту на нотатки без обов'язкового, як у щоденниках, датування записів; уривчастість, незавершеність думки чи цілого твору; поєднання записок з іншими жанрами, наприклад, повістю або романом. У назву твору чи підзаголовок письменники виносять жанровий маркер “записки”, а в тексті вербалізується процес фіксації подій і думок, адже оповідач чітко окреслює, що він пише, для кого і з якою метою. Такий спосіб нарації інтимізує та психологізує комунікативне поле між наратором і реципієнтом, тому в останнього виникає відчуття проникнення у внутрішній, утаємничений духовний світ іншої людини. Особливістю багатьох записок є відтворення перипетій із життя автора в контексті масштабних національних чи світових подій. Занотований героєм життєпис сприймається як його унікальні свідчення про етапні зміни в історії, тож провідною в записках є я-концепція особистості.

Записки словацьких авторів ХХ ст. належать до літератури факту з виразною автобіографічною домінантою, на чому акцентовано в розвідках, у яких аналізуються “Записки військового лікаря” Альберта Шкарвана (Чуй, 2019) та “Записки з фронту 1941–1943” Енії Ручкової (Їц, 2021). Мотивацією ведення записів у цих творах є історична значущість свідчень авторів. Якщо життя оповідача тісно переплетене з важливими подіями, очевидцем яких він був, виникає потреба розказати про них сучасникам і нащадкам, підкреслити роль пересічної людини в історії. У “Записках легіонера” Й. Гонза-Дубніцький описує боротьбу словацького народу за власну державу в буремні роки Першої світової війни. Це ґрунтовний документальний виклад, подібний до історичного дослідження з критичними заувагами й оцінкою оповідачем найважливіших подій ХХ ст., а також яскравий приклад того, що “документальність може бути як у документальному, так і в художньому творі”, адже “художність не заважає збереженню “правди життя” (Савенко, 2008, с.130).

Йозеф Гонза-Дубніцький (1884–1965) – словацький військовий, патріот, активний громадський діяч родом із Хтелніце (район П'єштяни). Про його дитинство і юність відомості не збереглися, окрім кількох спогадів у записках, які фіксують визначальні моменти у формуванні національної самосвідомості. Будучи за освітою мулярем, Й. Гонза-Дубніцький із двадцяти років брав участь у громадському житті країни, виступав на зібраннях словацьких народовців, засновував читацькі гуртки, підносив національний і культурний дух громадян, згодом працював кореспондентом у багатьох словацьких часописах. Через свою активну діяльність зазнав переслідувань австро-угорської влади, тому в 1910 р. змушений був разом із дружиною емігрувати до США, де став керівником словацького літературного гуртка “Народ”, п'ятого корпусу

Словацького спортивного загону “Сокіл”, співпрацював із Народним домом, сокольничим хором, Політичним об’єднанням в Америці й іншими словацькими патріотичними організаціями (2014, с.141).

На початку Першої світової війни Й. Гонза-Дубніцький керував загonom добровольців зі словацьких емігрантів у США, які вирушили до Франції воювати за звільнення своєї держави від гніту Австро-Угорської імперії. За час війни здобув звання старшого лейтенанта, а по її завершенні, у 1919 р., повернувся до Чехословаччини й оселився у Трнаві. Невдовзі до нього переїхала родина, яка відмовилася від американського громадянства. На батьківщині Й. Гонза-Дубніцький продовжив активну національно-патріотичну діяльність, був прихильником автономності Словаччини. Цікаво, що своє справжнє прізвище – Гонза – автор записок у 1940 р. змінив на Дубніцький, яке підкреслювало його національну приналежність.

У Словаччині ім’я Й. Гонзи-Дубніцького тривалий час було забуте, а “Записки легіонера” зберігались у Словацькому народному архіві. І тільки у 2013 р. їх виявив історик, науковець і публіцист Фердинанд Врабел. Це були три рукописні книги, зв’язані в твердих дошках-обкладинках. Текст написаний виразно й каліграфічно, ілюстрований авторськими емоційними замальовками, а також листівками, документами, вирізками з газет. У передмові до записок Фердинанд Врабел зазначає, що Й. Гонза-Дубніцький мав унікальні здібності до спостереження й аналізу складних ситуацій, широкий світогляд і непересічний художній талант (Honza-Dubnický, 2014, с.8). У 2014 р., у 100-річчя від початку Першої світової війни та 130-ліття від дня народження Й. Гонзи-Дубніцького, твір, присвячений пам’яті мужніх словацьких легіонерів, які загинули, виборюючи самостійність і незалежність для батьківщини, було підготовлено до друку: “*Venujete pamiatke takmer zabudnutých slovenských mužov a chlapcov – príslušníkov československého zahraničného vojska, ktorí sa z Veľkej vojny domov nevrátili a ich tiché rovy ležia rozosiata na Ukrajině, v Rusku, Francúzsku, Taliansku a v ďalších krajinách*” (Honza-Dubnický, 2014, с.3).

Усі події в “Записках легіонера” викладені крізь призму світобачення словацького патріота, який, усвідомлюючи себе учасником глобальних процесів і світових змін, сприймає їх, аналізує, чітко визначає ціннісні орієнтири та діє на благо свого народу. Читач простежує, як розширюється світогляд оповідача при зміні оточення, після переїзду до іншої країни. За будь-яких обставин Й. Гонза-Дубніцький керується передусім ідеєю національного єднання словаків, яка є домінуючою в аналізованому творі.

“Записки легіонера” складаються з трьох частин: “Темні хмари перед світанком”, “Що серце єднає, те море не розділить”, “Те, що тисячу років будувалося, зруйнував час”. Вони відзначаються індивідуальним стилем письма, експресією, зумовленою психологічними характеристиками автора, його темпераментом й особливим літературним чуттям. Ф. Врабел з цього приводу зауважує, що мова твору застаріла, має виразний експресивний стиль і містить багато діалектних, нелітературних слів, запозичень із чеської, угорської, німецької та російської мов, тому вона є відображенням часу, в якому жив автор, і середовища, з якого він походив (2014, с.9). Якщо в більшості записок переважають міркування та рефлексії оповідача, то в “Записках легіонера” визначальною є дія.

Насичений багатим фактичним матеріалом, твір Й. Гонзи-Дубніцького має значну не лише літературну, а й історичну цінність. У тексті зафіксовані важливі події, дати, імена відомих людей. Непідготовленому читачу сприймати такий потужний потік інформації нелегко. Доповнюючи текст, упорядник книги дає понад 250 посторінкових

приміток, роз'яснень і посилань на історичні джерела. Така інформативність робить записки цінним документом доби. Водночас наведені у творі факти відзначаються суб'єктивною, оцінною, емоційно-особистісною домінантою, що підносить їх до рівня узагальнень і літературної обробки. Й. Гонза-Дубніцький нечасто говорить про особисте, майже не ставить себе в центр зображуваних подій, але мислить суспільно важливими категоріями. Він усвідомлює, що є частиною свого народу, й разом з однодумцями виборює право словаків бути почутими на світовій політичній арені. Оповідач займає позицію спостерігача: фіксує всі події, свідком та учасником яких він є, а також передає загальні настрої оточення. Ця риса записок є визначальною, адже, за словами В. Вікторовича, цей жанр "своїм народженням був зобов'язаний людині, яка усвідомила себе учасником історії. Самі по собі записки – оформлений факт такої свідомості" (Вікторович, 1981, с.18).

Фактографічну основу "Записок легіонера" становлять щоденні нотатки 1896–1951 рр., які до нашого часу не збереглися, тому порівняти два тексти, на жаль, неможливо. Але сам процес переписування неминує позначився на літературній обробці, тому твору властиві елементи художності, зокрема поділ кожної частини записок на розділи з окремими заголовками. Здебільшого це епізоди з життя автора, які сприймаються читачем як сюжетно й композиційно завершені оповіді. Першу частину записок Й. Гонза-Дубніцький у підзаголовку називає "Фрагменти з останніх 20 років неволі в Угорщині з дому та з Америки" (2014, с.13). Вона ділиться на чотирнадцять розділів із влучними й змістовними назвами. Наприклад, перший заголовок – "Після Святого Юрія траву ані молотком до землі не загониш!" – є метафорою становлення національної свідомості автора. У 1896 р., коли угорці святкували міленіум (тисячу років) ослістості в Карпатській котловині, дванадцятирічний Йозеф розумів, що насправді відзначали тисячолітнє поневолення народу, з якого й він походить (2014, с.14). Оповідач вражає силою своїх переконань і патріотизмом, який проявлявся іноді дуже емоційно та своєрідно. Показовими є два епізоди. Перший – коли на другий день святкування місцевий священник подарував хлопцеві молодий явір на пам'ять про зазначені події. Спочатку той хотів порубати дерево, але згодом усе ж вирішив посадити як нагадування про поневолення (Гонза-Дубніцький, 2014, с.14). Другий епізод, коли у двадцять років автор записок почав активну суспільно-просвітницьку діяльність. На Різдво він з однодумцями організував театральну виставу за п'єсою "Щедрий вечір" Людовіта Оканіка. Коли на виступі почув колядку угорською мовою, замість подяки, висипав колядникам недоїдки з тарілки і пригрозив: якщо це повториться, то не буде більше брати участь у дійстві. Відтак, на наступних двох виставах колядку співали словацькою мовою (Гонза-Дубніцький, 2014, с.15).

Наступні розділи теж присвячені патріотичному поступу, зокрема організації в місті Хтелніце народних зібрань. Подібні акції в той час набували поширення. Не без гумору Й. Гонза-Дубніцький описує всі труднощі, з якими довелося зіткнутись організаторам: "*Čoskoro som behal po okolitých dedinách a nechal sa oštekávať psami pri lepení plagátov po plotoch a bránach, a pri tom som uhýbal pred sledivými očami žandárov*" (2014, с.17). Найважче було знайти доповідачів і протистояти місцевим угорцям, які поширювали плітки про анархістів, які начебто хочуть створити на зібранні нову віру. Основна ж вимога словаків полягала в наданні однакових прав усім громадянам Австро-Угорської імперії: голосувати на виборах і керувати державою без обов'язкового знання угорської мови. Такі зібрання підвищували патріотичну активність і свідомість громадян, які починали передплачувати словацькі часописи й ціка-

витися станом справ у країні. Невдовзі в Хтелніце був створений читацький гурток – “Католицька громадська бесіда” (Katólícka občianska beseda), який проіснував недовго. Його учасники збирали книги та передплачували часописи, укомплектовані в піднесено патріотичному словацькому дусі (2014, с.22). Але тільки-но влада змінилася на менш ліберальну, гурток було розпущено, це сталося напередодні відходу Й. Гонзи-Дубніцького на строкову військову службу.

Австро-угорська імперія була багатонаціональною, однак провідну роль у ній відігравали австрійські німці й угорці. Такі народи, як чехи, словаки, хорвати, словенці, чорногорці та ін. були поневолені й зазнавали значних утисків. Австро-угорська влада вела політику так званої мадяризації, майже не визнавала існування мов інших націй, намагалася їх асимілювати. Це спричинило спротив пригнічених народів, тож суперечності всередині імперії загострювалися. У ті часи популярними були ідеї панславізму – культурної єдності всіх слов'янських народів (найвідоміші представники серед словаків – П. Й. Шафарик і Я. Коллар). Частина словацької інтелігенції мріяла звільнитися з-під влади Австро-Угорської імперії й заснувати власну державу за підтримки Росії. Й. Гонза-Дубніцький теж дотримувався таких поглядів, хоча й не вважав це єдиним шляхом до незалежності Словаччини. Зі звинуваченням у панславізмі пов'язаний цікавий епізод із військової служби. Капітан Йозеф Шандора повинен був покарати Й. Гонзу-Дубніцького за нелояльність до влади, але вийшло навпаки. Вражений щирістю патріотичних переконань оповідача, військовий поділився власними думками щодо тогочасної нестабільної ситуації у світі, які багато в чому були пророчими. Він зазначив, що експансія німецької раси, на яку рівнялися угорці, рано чи пізно спричинить світову війну, і це може статися вже при зміні на австро-угорському престолі (2014, с.28).

Воєнний досвід дав можливість капітану передбачити кардинальні зміни на політичній карті Європи, визначити місце словаків, які будуть тяжіти до Чехії в надії створити під протекторатом Росії свою державу (2014, с.28). Розмова з Йозефом Шандорою справила велике враження на Й. Гонзу-Дубніцького, про що він зазначає в записках: “*To bola, hľa, moja prvá lekcia z vtedajšej zákulisnej vysokej európskej politiky <...> Bola to pre mňa súčasne i lekcia o možnosti utvorenia spoločného štátu s Čechmi, o ktorej som tiež až vtedy počul*” (2014, с.28).

Одним із наслідків утисків словаків в Австро-Угорській імперії стала “černovská masakra” – трагічна подія, що згадується в записках. Жителі поселення Чернова протестували проти освячення новозбудованого храму чужим священником. На їхню думку, це мав зробити Андрей Глінка, який допомагав у спорудженні церкви. Дійшло до сутичок із жандармами 27 жовтня 1907 р., у ході яких загинуло 15 словаків, чимало протестувальників було поранено й ув'язнено. Світова спільнота засудила дії австро-угорської влади, на захист словаків виступило багато відомих людей, серед яких російський письменник Лев Толстой і лауреат Нобелівської премії з літератури норвежець Б'єрнстєрне Б'єрнсон. Попри це, утиски посилювалися. Показовим є той факт, що після демобілізації й повернення до Хтелніце оповідач намагався організувати народне зібрання, але акцію відразу заборонила влада, а всі організатори потрапили під пильний нагляд жандармів. У той час Австро-Угорщина анексувала території Боснії та Герцеговини, що стало однією з причин балканських війн 1912–1913 рр., які передували Першій світовій війні. У будь-який момент могла початися масова мобілізація. Усіх словаків, які відкрито відстоювали ідеї панславізму, було внесено до “чорного списку”, у якому прізвище Й. Гонзи-Дубніцького виявилось першим, і він змушений був разом із дружиною таємно емігрувати до Америки.

У США з 1907 р. функціонувала Словацька ліга, створена в Клівленді в присутності 7000 словаків як реакція на процес Андрея Глінки та ув'язнення Вавра Шробара, Йозефа Томіка та інших. Ця організація об'єднувала словацьких емігрантів, які після переїзду в Америку визнавали свою справжню національність, чим дуже дратували австро-угорську владу. Й. Гонза-Дубніцький у записках згадує про приїзд до США угорського міністра культури та освіти Альберта Аппонія, який здобув недобру славу через закриття народних шкіл і жорсткі заходи з примусової мадяризації (2014, с.33). Міністр мав виступати на святі першого президента Америки, Джорджа Вашингтона, але через протести словаків його промову скасували. Не менш значним епізодом був приїзд до США Мігала Кароліго – ліберального угорського політика, ідеолога утворення Угорщини як окремої держави. Політичне об'єднання нью-йоркських словаків, серед яких був і Й. Гонза-Дубніцький, офіційно відвідало М. Кароліго, щоб з'ясувати з ним питання щодо подальшого становища інших народів у разі відокремлення Угорщини й Австрії. Відповідь політика була чіткою й недвозначною: його політична партія не визнає в Угорщині жодної іншої нації, окрім угорців, і працює виключно над створенням одномовної держави, у якій неможливо уявити інший народ (2014, с.36). Її оприлюднило багато обурених словацьких часописів.

У записках Й. Гонзи-Дубніцького показано активну боротьбу словаків за власну державу й політичні права, їх апелювання до світової спільноти, пошук ними різних шляхів вирішення національних питань. На початку Першої світової війни діяльність словацьких емігрантів скеровували такі відомі діячі, як Томаш Гарріг Масарик, Едвард Бенеш, Мілан Рагіслав Штефанік. Словаки об'єднуються з чехами єдино з державотворчою метою. Першим кроком до цього була Клівлендська угода 1915 р., прийняття якої детально описано в однойменному розділі першої частини "Записок легіонера". У ньому Й. Гонза-Дубніцький зазначає, що чехи важко звикали до терміну "Чесько-словацька держава" і подібних, часто використовували вислови "Чеська держава", "Чеська армія" (2014, с.44). Попри деякі суперечності, культурні зв'язки між двома народами зміцнювалися, про це свідчить спогад оповідача про організацію з чеським хором "Záboj" спільних театральних вистав.

Поява чехів і словаків на світовій політичній арені багато в чому завдячувала активності кожного учасника національно-патріотичних заходів. Особливо важливою була роль Т. Г. Масарика, який у своїх виступах вказував на абсурдність того, що одинадцять мільйонів німців і вісім мільйонів угорців систематично пригнічують інші народи, загальна кількість яких становить близько тридцяти двох мільйонів: "*V Rakúsko-Uhorsku nie je rešpektu k princípam národností, ani princípu demokracie. Preto môžeme právom žiadať, aby Rakúsko-Uhorsko bolo rozdelené*" (2014, с.47). Здійснивши огляд публікацій світових ЗМІ з цього питання, Й. Гонза-Дубніцький зауважив, що до кінця 1916 р. французькі, англійські, бельгійські та інші часописи вважали розпад Австро-Угорщини неминучим (2014, с.48).

У записках згадане вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда 28 червня 1914 р. в Сараєво, яке стало приводом до оголошення Першої світової війни. Словаки змушені були брати у ній участь на боці Австро-Угорщини. Цей факт австро-угорська влада використовувала як контраргумент проти звинувачень у гніті національних менших, окрім того, намагалася довести світові, що чехи та словаки, які проживають удома, зовсім не прагнуть створити власну державу. Багато словаків-емігрантів, які хотіли воювати проти імперії, приєднавшись до військ Англії або Франції, не могли цього зробити через американське громадянство, оскільки США вступили у війну лише 1917 р.

Згодом словаки звернулися до президента Америки Т. Вілсона з проханням про підтримку у створенні незалежної Чесько-словацької держави. У травні 1917 р. у Нью-Йорку чехи і словаки заснували спільну канцелярію, яка збирала кошти на організацію державотворчих процесів та координувала діяльність щодо боротьби за незалежну Чехословаччину. На цьому завершується перша частина записок.

Назва другої частини – “Що серце єднає, море не розділить” (“*Čo srdce rojí more nerozdvojí*”) – метафорично передає зв'язок оповідача з рідною землею, а підзаголовок – “Перша виправа чесько-словацьких добровольців з Америки до Франції під час війни 1914–1918 рр.” – підводить до того, про що розповідатиме автор записок. Улітку 1917 р. до США прибув віце-прем'єр Чехословацької народної ради в Парижі Мілан Растіслав Штефанік, щоб отримати згоду Американської держави на формування армії для участі у війні на боці Франції. Вдалося створити два загони: чехів (очолив Франтішек Брожка) та словаків (під командуванням Йозефа Гонзи-Дубніцького). Це була перша виправа добровольців з Америки. Автор записок детально занотує склад перших п'яти виправ: 1) 38 словаків, 33 чехи, разом – 71; 2) 54 словаки, 34 чехи, разом – 88; 3) більшість словаків із загальної кількості 194; 4) 78 словаків, 26 чехів, разом – 104; 5) 24 словаки, 7 чехів, разом – 31. Тож словаків у виправах було приблизно 60% (Гонза-Дубніцький, 2014, с.92). Усього зі США до Франції відбуло 22 виправи. Й. Гонза-Дубніцький наголошує, що роль словаків у створенні армії нової незалежної держави була велика: “*Ostávam pri tvrdení, že Slovákov z Ameriky bolo vo francúzskej légii viac než Čechov z Ameriky, a to aspoň o 1/3, teda aspoň o 1500 alebo viac, čiže asi pol druhého pluku v čase pokoja*” (2014, с.94). Оповідач зазначає, що він наводить ці дані задля встановлення історичної справедливості, бо, за офіційними джерелами, чехів у війську було більше. Словаки нарівні з чехами брали участь у підписанні визначної Пітсбургської угоди 31 травня 1918 р., згідно з якою Словаччина у складі Чехословацької країни зберігала автономність, власний парламент, адміністрацію, судову систему й офіційну словацьку мову. Але в ті часи зарубіжні часописи часто використовували в статтях назви “чехи” і “Чехія”, замість “чехословаки” й “Чехословаччина”, забуваючи про окремих народ у складі нової держави. Оповідач гостро реагував на подібні випадки й на кількох редакційних засіданнях у присутності Е. Бенеша наголошував на тому, щоб постійно використовувався лише повний термін (2014, с.106 – 107).

До другої частини записок входить розділ “Плавання Атлантичним океаном” (“*Plavba po Atlantiku*”) – це автентичні щоденникові нотатки Й. Гонзи-Дубніцького. Складна мандрівка океаном до місця бойових дій описана детально, із датуванням: з суботи, 3 листопада, до вівторка, 20 листопада 1917 р. У цьому розділі автор перериває розповідь і вставляє в записки більше десяти номерів корабельного часопису, який відображав головні перипетії морської мандрівки чехів і словаків: “*Zaujatý trpezlivý čitateľ nech s novou dávkou trpezlivosti sleduje ďalšie dianie nášho života na lodi Madonna v našom lodnom časopise*” (2014, с.64). Й. Гонза-Дубніцький фіксував кожен інформаційну цікавинку співжиття чехів і словаків на кораблі задля більшого згуртування двох народів.

Французьке судно “*Madonna*” було не дуже комфортним. Під час тривалої подорожі солдати розважали себе виконанням військових вправ, вивченням французької мови й писанням часописів. З останніми було пов'язано чимало гумористичних епізодів. Й. Гонза-Дубніцький, який мав досвід кореспондента й редактора, кожного дня презентував читачам новий номер корабельного журналу “*Shoda na mori*”. Але частина солдат об'єдналася й створила опозиційний “*Bolševik*”, у якому критикувала вислов-

лювання дописувачів "Shoda na mori". Протистояння двох корабельних часописів стало невід'ємною частиною життя пасажирів.

Й. Гонза-Дубніцький доклав багато зусиль, щоб розповіді в "Shoda na mori" були інформативними й цікавими. Замітки мають інтригуючі заголовки, написані досконалим публіцистичним стилем. Здебільшого часопис розміщувався на одній сторінці, зрідка – на двох. Статті містили гумористичні карикатури на злободенні теми й ситуації. Автором малюнків теж був Й. Гонза-Дубніцький. Часопис розвивався, тому згодом редактор почав виокремлювати в ньому постійні рубрики: "Місцеві новини", "Оголошення", "Новини з Європи", "Новини з місця бойових дій". Попри розважально-інформаційний характер, публікації впливали на формування світогляду солдат, тому Й. Гонза-Дубніцький неодноразово звертався до читачів із патріотичними закликами виборювати краще майбутнє для своєї держави.

Наступний розділ – "Дорога сушею до табору" ("Cesta po suchu do táboru") – теж щоденні нотатки, які описують життя солдат після прибуття у Францію. Найемоційніші записи пов'язані з побоюваннями, що чехів і словаків не об'єднають в окрему армію, яка б представляла їхні національні інтереси. Згодом сумніви були розвіяні, тому що Франція, навпаки, усіляко цьому сприяла (2014, с.84). Декілька зауваг стосується французького міста Коньяк, у якому розміщувалися чехословацькі легіонери з Росії, Франції та Італії. Відповідав за військову муштру добровольців Отакар Гусак, згодом міністр військової оборони Чехословаччини. Й. Гонза-Дубніцький акцентує на атмосфері взаєморозуміння між чехами і словаками, хоча траплялися випадки, коли доводилося нагадувати про рівноправність. Наприклад, згадується конфлікт із військовим керівництвом, яке хотіло, щоб вояки зробили на формі нашивки в кольорах чеського прапора. Це обурило словаків, які завжди відстоювали свою ідентичність й усвідомлювали себе окремим народом. Фотографія Й. Гонзи-Дубніцького, розміщена на обкладинці книги, зроблена саме в цей період.

Особливості жанру записок є суб'єктивний погляд автора на події й персоналії, який, на відміну від історичних джерел, дає змогу відтворити образи реальних людей, зберегти подробиці, тепер невідомі або маловідомі. Яскраві характеристики від Й. Гонзи-Дубніцького отримали відомі особистості: Фердіш Юріг, Павел Благо, Мігал Каролі, Мілан Геттінг, Мілан Штефанік, Томаш Масарик, Едвард Бенеш, Алберт Маматей, Отакар Гусак, Іван Маркович та багато інших. Залежно від ситуації та оцінок, словесні портрети відзначаються доброзичливим гумором або їдкою іронією.

Остання частина записок має промовисту назву – "Те, що тисячу років будувалося, зруйнував час" ("Čo tisíc rokov hodlalo, zvrtila doba"); у підзаголовку – "Фрагменти з життя французького чесько-словацького легіону з-за кордону та з дому" ("Fragmenty z francúzskej česko-slovenskej légie spoza hraníc a z domova"). Автор відтворює розпад Австро-Угорської імперії й утворення незалежних країн, зокрема Чехословаччини. 1916 р. у Парижі заснована Чесько-словацька народна рада під керівництвом Т. Масарика, М. Штефаніка, Й. Дюріха, Е. Бенеша. Завдяки їй, 16 грудня 1917 р. видано декрет французької влади на створення самостійної Чесько-словацької армії у Франції: "Mu, Slováci, so slzami v očiach sme precitovali najmä článok II. o Národnej rade krajín českých a slovenských" (2014, с.99). Також на початку війни на французьких землях була утворена Rota Nazdar зі словацьких і чеських добровольців, названа так за особливе привітання офіцерів до солдат: "Nazdar, bratia!". Згодом вона стала основою закордонного чехословацького війська. За словами оповідача, словацьким і чеським легіонерам французі не поспішали давати бойові завдання. На початку 1918 р. стало

відомо, що армією будуть керувати французькі офіцери. Це викликало занепокоєння щодо її самостійності. Е. Бенеш пояснив солдатам ситуацію: воєнні дії будуть проходити на французьких землях, тому французи не можуть допустити жодної помилки, яка б призвела до втрати їхньої території.

У наступних розділах Й. Гонза-Дубніцький відтворив епізоди з військової служби у Франції. Як публіцист, він працював над виданням інформаційних та агітаційних брошур для словацьких військовополонених, писав статті до “Чехословацької незалежності” (“Československej samostatnosti”), метою якої було публікувати якнайбільше історій від словацьких добровольців з Америки (2014, с.101). Стаття-звернення “Полонені брати-словаки!” (“Slováci-zajatci, bratia!”) Й. Гонза-Дубніцького повністю наведена в записках. Оповідач брав участь у наборі солдат-легіонерів із військовополонених словаків, що воювали на боці Австро-Угорщини. Також їздив до Америки для здійснення набору добровольців, але через епідемію іспанського грипу й заборону масових зібрань це не дало бажаних результатів.

18 березня 1919 р. Й. Гонза-Дубніцький повернувся до Словаччини. На батьківщині він виконував важливу просвітницьку місію: інформував населення про створення незалежної держави, пропагував необхідність згуртованості й посилення національної самосвідомості. До підписання Тріанонського мирного договору 4 червня 1920 р. між державами Антанти та Королівством Угорщина, за яким Словаччина входила до Чехословацької республіки, з боку Угорщини та Польщі існувала загроза привласнення словацьких земель. За таких непевних обставин Й. Гонза-Дубніцький та інші легіонери стежили за дотриманням порядку й установленням надійної влади на місцях.

Розділом “Зруйнування пам'ятника тисячоліттю в Девіні” (“Zrútenie miléniového romníka na Devíne”) автор символічно завершує оповідь про останні дні панування Австро-Угорщини на словацьких землях. Оповідач брав безпосередню участь у цій таємній акції. Усе вдалося зробити не відразу, як і змінити настрої певної частини суспільства щодо самостійної й незалежної Чехословаччини. Виконавці цього дійства заприсяглися одне одному тридцять років зберігати спільну таємницю (2014, с.128). Й. Гонза-Дубніцький виконав обіцянку: записки закінчив у травні 1951 р., але ніколи їх не оприлюднив.

Отже, “Записки легіонера” Й. Гонза-Дубніцького – це водночас і документальний, і художній твір, наповнений ґрунтовним фактичним матеріалом, критичними заувагами та оцінками автора, який перебував в епіцентрі історичних подій першої половини ХХ ст., був свідком державотворення Словаччини, тож його записки є цінними для нащадків, потребують ретельного вивчення й популяризації. Також “Записки легіонера” є своєрідною авторською модифікацією малодослідженого жанру, доповнюють розуміння традицій і шляхів розвитку записок у словацькій літературі.

Список посилань

Викторович, В. А., 1981. Жанр записок у Толстого и Достоевского. *Лев Толстой и русская литература*. Горький: Издательство ГГУ, с.18–25.

Савенко, І., 2008. Основні проблеми документального письма в контексті літературознавчого дискурсу межі століть. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологія*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 44 (2), с.128–137.

Савкина, И., 2013. Записки как “деперсонализированный дневник”: Документально-художественный потенциал жанра. *Вопросы литературы*, 1, с.337–354.

Чуй, К. І., 2019. Жанрові особливості “Записок військового лікаря” Альберта Шкарвана. *Studia Slavica*, 19, с.261–268.

Шахова, К. І., 2017. *Записки як жанр української прози XX–початку XXI століть*. Луцьк: Вежа-Друк.

Čuj, K., 2021. Alternatívny pohľad na históriu v zápiskoch z frontu 1941–1943 Mateja Oravca. *Studia Slavica*, 20, s.90–102.

Honza-Dubnický, J., 2014. *Zápisky legionára*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo PRO.

References

Chui, K. I., 2019. Genre features of “Military Doctor’s Notes” by Albert Shkarvan. *Studia Slavica*, 19, pp.261–268. (In Ukrainian)

Chui, K., 2021. Alternative view of history in “Notes from the Front 1941–1943” by Matej Oravets. *Studia Slavica*, 20, pp.90–102. (In Slovak)

Honza-Dubnický, J., 2014. *Legionnaire’s notes*. Banska Bystrica: Vydavateľstvo PRO. (In Slovak)

Savenko, I., 2008. The main problems of documentary writing in the context of literary discourse at the turn of the century. *Bulletin of Lviv University. Series: Philology*. Lviv: LNU im. I. Franka, 44, ch. 2, pp.128–137. (In Ukrainian)

Savkyna, Y., 2013. Notes as a “depersonalized diary”: Documentary and artistic potential of the genre. *Literature issues*, 1, pp.337–354. (In Russian)

Shakhova, K. I., 2017. *Notes as a genre of Ukrainian prose of the XX–early XXI centuries*. Lutsk: Vezha-Druk. (In Ukrainian)

Vyktorovych, V. A., 1981. Genre of notes by Tolstoy and Dostoevsky. *Lev Tolstoy and Russian Literature*. Hor’kyj: Yzdatel’stvo HHU, pp.18–25. (In Russian)

HISTORICAL FACT AS A STRUCTURAL ELEMENT OF “LEGIONNAIRE’S NOTES” BY JOSEPH HONZA-DUBNITSKY

Kateryna CHUI

*Separate structural unit “Volyn Profession College,
National University of Food Technologies”
43016, Lutsk, Cathedral st., 6
e-mail: shakhova.kateryna05@gmail.com*

Abstract

Background. The article analyzes historical facts as the structural elements of “Legionnaire’s Notes” by Joseph Honza-Dubnitsky. Synthesis of documentary and artistic is one of the genre dominant of notes in the Slovak literature of the twentieth century. Slovak authors’ notes are similar to the Ukrainian and Russian works of this genre. It encourages drawing parallels, find common features and differences.

Purpose. To investigate the features of individual-author’s interpretation of the genre of notes in Joseph Honza-Dubnitsky’s work, in particular to focus on the role of a historical facts as a structural elements of “Legionnaire’s Notes”.

Results. In the Slovak literature of the twentieth century genre of notes belong to the non-fiction with a characteristic autobiographical dominant. When narrator's story is closely intertwined with important historical events, he needs to tell about them, to convey to contemporaries and descendants information, to emphasize the role of ordinary person in history. "Legionnaire's Notes" by J. Honza-Dubnitsky is a thorough documentary book, autobiographical evidence of the participant of the World War I and at the same time a historical study with critical remarks and interpretation of the most important events of the twentieth century. "Legionnaire's Notes" is a history of Slovaks struggle for its own state. All events are submitted through the prism of the worldview of Slovak Patriot, who aware himself as a participant of global processes and world changes, perceives them and analyzes. J. Honza-Dubnitsky's work is rich in actual material, therefore, has literary and historical significance. There are important events, dates, names of famous people mentioned in the text. That information makes the notes a valuable document. At the same time, facts in the work have a subjective, estimated, emotional-personal dominant, which raises them to the level of generalizations and literary interpretation. J. Honza-Dubnitsky does not often talk about the personal, almost does not put himself at the center of the story. The narrator thinks by socially important categories, recognizes, that he is a part of Slovak nation. Together with like-minded people he fights for Slovaks right to be heard in the world political arena. The narrator takes an observer position, captures events, witness and participant of which he is.

Key words: genre, notes, autobiographical, historical fact, Slovak literature.